

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
групи SoL2-M22z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою Спеціальна
освіта (Логопедія).

Спеціалізація: 016.01 Логопедія

Лукачина Марія Йосипівна

Науковий керівник:

Федоренко Світлана Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор

Рецензент:

Гноєвська Оксана Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ УВАГИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	7
1.1 Вивчення поняття уваги у загальній та спеціальній літературі.....	7
1.2 Розвиток уваги дітей у нормотиповому онтогенезі.....	17
1.3 Психолого-педагогічна характеристика дітей із загальним недорозвиненням мовлення.....	25
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	35
2.1 Методика констатувального експерименту.....	35
2.2 Оцінні критерії та загальні рівні виконання завдань методики.....	47
2.3 Кількісний та якісний аналіз констатувального експерименту.....	48
Висновки до другого розділу.....	52
Розділ 3 ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	54
3.1 Зміст педагогічних заходів з розвитку довільної уваги старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.....	54
3.2 Аналіз результатів формувального експерименту.....	60
Висновки до третього розділу.....	63
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми. Увага є невід’ємною частиною психічних процесів, а також важливим компонентом (психологічним) діяльності особистості. Порушення уваги провокує порушення, зміну всіх когнітивних функцій, а також впливає на емоційний фон особистості.

За дослідженнями Л.Виготського, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва, Ж. Піаже та ін. увага є необхідною умовою навчання та виховання особистості, її цілісного розвитку, успішного оволодіння нормами мовлення.

С. Рубінштейн, К. Ушинський характеризували увагу з боку педагогічної науки. Увага визначається ними як особлива форма психічної діяльності, яка виявляється у спрямованості та зосередженості свідомості на значущих для особистості предметах, явищах або власних переживаннях.

Як вітчизняні, так і зарубіжні вчені намагалися зрозуміти сутність уваги як психічного процесу. Разом із тим, у різних галузях системи спеціальної освіти (В.Бондар, С.Максименко, М.Шеремет та ін.) увага розглядається як складний психічний процес, який посідає важливе місце в усіх аспектах навчально-виховної та корекційної роботи з дітьми з порушеннями розвитку мовлення.

Стан сформованості у дітей психічних явищ, в тому числі довільної уваги впливає на успішність організації навчально-виховного процесу. Недостатній розвиток властивостей уваги провокує труднощі під час опанування знаннями, вміннями та навичками в найбільшій мірі у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку (О.Белова, Н.Гаврилова, С.Конопляста, І.Мартиненко, Н.Пахомова, Т.Сак, М.Шеремет та ін.).

На сьогоднішній день найчисельнішу групу серед дошкільників з порушеннями мовлення складають діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Проблемою навчання та виховання даної категорії дітей займалися такі

вчені, як Л.Андрусишина, Л.Дідкова, І. Марченко, В.Тищенко, Л.Трофименко, М.Шеремет та ін.

За дослідженнями вчених, у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, увага характеризується такими характеристиками: недостатній обсяг, нестійкість, наявність коливання, відсутність тривалої концентрації. В подальшому це стає причиною труднощів в розвитку навчальних здібностей, саме тому вже в старшому шкільному віці цій проблемі необхідно приділяти увагу.

Процес ефективної навчальної діяльності буде проходити досить інтенсивно та більш ефективно за умови грамотного управління рівнем довільності уваги (Л. Виготський, Д. Ельконін, О.Запорожець та ін.).

Увага - це важлива психофізична функція, яка забезпечує процеси виховання та навчання та тісно пов'язана з іншими психічними процесами, наприклад, увага, активізуючи визначені ділянки кори великих півкуль оптимізує сприйняття. Рівень розвитку уваги дитини впливає на успішність в оволодінні мовленнєвою діяльністю. Увага завжди включена у всі види діяльності та є найважливішою умовою її продуктивності і виступає у єдності з пізнавальними психічними процесами та емоційно-вольовою сферою.

Успішність організації освітнього процесу залежить від стану сформованості у дітей психічних явищ, ключова роль серед яких належить довільній формі уваги. Саме недостатній розвиток властивостей уваги є причиною виникнення труднощів, особливо у дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку. Це виявляється в опануванні знаннями, уміннями та навичками, саме тому тема дослідження є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Мета - визначити особливості розвитку уваги дітей старшого дошкільного із загальним недорозвиненням мовлення та педагогічні заходи з її розвитку.

Завдання:

- 1) Проаналізувати психолого-педагогічну, спеціальну літературу з обраної

теми, з'ясувати стан вивчення проблеми у працях вітчизняних та зарубіжних науковців.

2) Розробити методикау діагностики та визначити рівні розвитку уваги старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

3) Визначити педагогічні заходи з підвищення рівня розвитку уваги у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Об'єкт дослідження: увага дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні заходи з підвищення рівня розвитку уваги у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення науково - теоретичних джерел у галузі логопедії, педагогіки, загальної та спеціальної психології, визначення теоретико-методологічних проблеми розвитку та перспективних напрямів її вирішення;

- емпіричні: психолого-педагогічний (аналіз карток логопедичного та психологічного обстеження, педагогічної та медичної документації, спостереження), аналіз анкетування та опитування батьків, психолого-педагогічний експеримент констатувального характеру;

- методи математичної обробки даних, якісний та кількісний аналіз отриманих результатів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці педагогічних заходів з підвищення рівня розвитку уваги у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями-логопедами, вихователями, психологами в освітньому процесі, а також батьками дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Теоретичні висновки та матеріали дослідження можуть бути використанні

при проведенні курсів підвищення кваліфікації вчителів-логопедів, вихователів, для написання курсових та кваліфікаційних робіт.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 61 найменування, додатків. Загальний обсяг роботи складає 86 сторінок, із них 66 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

1. Під час опрацювання науково-методичної та спеціальної літератури було уточнено поняття «увага» та розкрито особливості її розвитку та формування в процесі онтогенезу.

За отриманими даними, діти із загальним недорозвиненням мовлення мають низку специфічних закономірностей та недостатній рівень довільності уваги, тому це питання є вкрай актуальним та потребує особливої уваги вже у рамках дошкільного закладу.

2. Виявлено, що у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення такі властивості як концентрація, розподіл та перемикання знаходяться на незадовільному рівні. Зорова та слухова увага мають порівняно низькі показники, слухова – 40,1%, зорова – 50,5%. Через це, в цілому, довільна увага має низький рівень. У ході проведення констатувального етапу експерименту ми виявили наступні рівні розвитку довільної уваги у дітей 5-6 років із загальним недорозвиненням мови:

Низький - 55,6% - п'ятеро дітей

Середній - 22,2% - двоє дітей

Достатній - 11,1% - одна дитина

Високий - 11,1% - одна дитина

3. Визначено та науково обґрунтовано педагогічні заходи, необхідні для розвитку уваги старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Розроблено методику роботи для підвищення довільності уваги, яка представлена системою вправ та завдань, роботи з батьками (їх законними представниками).

Контрольний етап дослідження засвідчив помітні позитивні кількісні та якісні зміни у рівні розвитку довільної уваги дітей експериментальної групи:

Низький рівень - 0% - жодної дитини

Середній рівень - 33,3% - чотири дитини

Достатній рівень - 33,3 % - три дитини

Високий рівень - 22,3 - дві дитини

Отримані данні засвідчують про те, що спеціально організована навчально-розвиткова діяльність плідно впливає на розвиток довільної уваги, три напрями експериментальної роботи витримані у окреслених принципах та активізували всі властивості уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л.Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії. Збірник наукових праць*. Київ, 2007. С. 18–23.
2. Андрусишина Л.Є. Стан сформованості загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2006. № 1. С. 33-35.
3. Белова О. Б., Максименко С. Д., Онуфрієва Л. А. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 9. С. 54-64.
4. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків, 2011. 176 с.
6. Богуш А.М., Гавриш Н.В., Саприкіна О.В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ : Видавничий дім «Слово», 2009. 408 с.
7. Брушневська І. М. Діагностика психомовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Луцьк, 2017. 68 с.
8. Брушневська І. М. Обґрунтування критеріально-діагностичного комплексу вивчення комунікативного компонента в дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. №7. С. 245-254.

9. Брушневська І. М. Дослідження сформованості пізнавальних процесів у дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. №1 (350). С.122-129.
10. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва, 1982. 504 с.
11. Выготский Л.С. Психология. Москва, 2000. 1008 с.
12. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 19. Кам'янець-Подільський, 2012. С. 327-349.
13. Грінцова О. М. Особливості особистісного розвитку старших дошкільників з ЗНМ. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*, 2011. Випуск 17. С.. 322-326.
14. Данілавичутє Е.А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання. *Теорія та практика сучасної логопедії* : Зб. наукових праць: Вип. 3. Київ : Актуальна освіта, 2006.
15. Дідкова Л.М. Теоретичне обґрунтування проблеми загального недорозвинення мовлення: історичний аспект. *Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 127-132.
16. Дефектологічний словник: навчальний посібник. За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.
17. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ, 2012. 424 с.
18. Эльконин Д. Б. Устная и письменная речь школьников. Москва, 1940. 132 с.
19. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2 т. Под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. М.: Педагогика, 1986. Т. 1.
20. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк, 2008. 188 с.
21. Ільїна Н.М. Тести для дітей, збірник тестів та вправ. Київ, 2003. 243 с.

22. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку. Київ, 2008. 497 с.
23. Конопляста С. Ю. Психолого-педагогічне вивчення дітей з вадами мовлення. *Удосконалення підготовки науково-педагогічних кадрів в Україні* : зб. наукових праць. К. : УДПУ імені М. П. Драгоманова, 1997. С. 112–117.
24. Конопляста С.Ю. Ринологія від А до Я. Монографія: Видання друге. Доповнене і перероблене. К.: Книга–плюс, 2021. 336 с
25. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навч. посіб. К. : Знання, 2010. 293 с.
26. Костюк Г. С. Вікова психологія. Навчальний посібник, 2000. 273 с.
27. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя, 2005. 208 с.
28. Леонтьев А. А. Исследования детской речи. Основы теории речевой деятельности. Москва, 1974. 368 с.
29. Логопедія: Підручник. [Шеремет М.К., Тарасун В.В., Конопляста С.Ю. та ін.]; за ред. М.К. Шеремет. К.: Видавничий Дім "Слово", 2018. 876 с.
30. Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека. М., 1985.
31. Лурия А. Р. Язык и сознание. Москва, 1979. 320с.
32. Маклаков А.Г. Загальна психологія. Переяслав-Хмельницький, 2001. 592 с.
33. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: «Центр учбової літератури», 2004. 272 с.
34. Максименко С.Д., Зайчук В.О., Клименко В.В. Загальна психологія. Київ, 2000. 543 с.
35. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : науково-методичний посібник. Київ : КНТ, 2008. 256 с.
36. Мартиненко І.В. Логопсихологія: курс лекцій. Навчальний посібник. Київ: ДІА, 2014. 100 с.

37. Мартиненко І.В. Проблема діагностики психологічної готовності до школи дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2005. №3. С.272-279.

38. Мартиненко І.В. Проблеми мотиваційно-вольової готовності дітей із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2005. №3. С.266-272.

39. Марченко І.С., Швалюк А.Ю. Особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науково-методичний журнал «Логопедія» // за ред. М.К. Шеремет*. Київ: ДІА, 2015. № 6. С. 51-58.

40. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психологія: навчальний посібник. Київ, 2008. 432 с.

41. Павлов И. П. Полное собрание сочинений. Москва, 1951. 506 с.

42. Палій А. А. Дитяча психодіагностика. Київ, 2010. 432 с.

43. Пахомова Н.Г Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку з тяжкими вадами мовлення. *Дефектологія*. 2005. № 3. С. 48-50.

44. Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л.О. Калмикова, Г.В. Калмикова, І.М. Лапшина, Н.В. Харченко; за заг. ред. Л.О. Калмикової. Київ: Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.

45. Рібцун Ю.В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників: навч.-метод. Посібник. Тернопіль, 2015. 200 с.

46. Рібцун Ю.В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. Тернопіль, 2016. 97с.

47. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М.,1973.

48. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. 3-тє видання, доповнене. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 160 с.

49. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е.Ф. Соботович, Л.Е. Андрусин, Л.И. Бартењева. Київ, 1998. 127 с.

50. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип. 1. Київ, 2004. С.7-35

51. Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. XXIII в трьох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Медобори. 2013. С. 260-268.

52. Тищенко В.В. Зміст інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. № 2. Ч. I. С. 129-141.

53. Тищенко В.В. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Випуск 30. 2016. 109-116.

54. Тищенко В.В., Рібцун Ю.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. К.: «Літера», 2009. 128 с.

55. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф. Соботович. Київ: Актуальна освіта, 2007. 120 с.

56. Український логопедичний вісник. Випуск 1. 2010. С. 72-81.

57. Федорович Л. О. Сучасні моделі та підходи до надання освітніх послуг дітям раннього віку з особливими потребами. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. № 32(2). С.191-196.

58. Хрестоматія з логопедії: Навчальний посібник / Укладачі: С.В.Федоренко, І.С.Марченко. К.: Видавництво «Книга–плюс», 2019. 496 с.

59. Шеремет М. К. Проблема мовленнєвої тривожності у дітей з важкими мовленнєвими порушеннями. Київ, Логопедія, 2015. № 5. С. 93-99.

60. Шеремет М. К. Психо-мовленнєвий розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*, 2014. Вип. 26. С. 270-274.

61. Folkins, JW. Speech production. *Speech, Language and Hearing*. Vol. 1. Normal processes / Folkins, JW, and DP. Kuehn. Philadelphia: WB Saunders, 1982. P. 246–285.